

A PÁRBESZÉD LEHETŐSÉGEI

(Elhangzott 1992. július 30-án a Szegedi Nyári Egyetem Értelmiség '92 konferenciáján)

Bizonyos szövegszerkesztési gyakorlat szabályai szerint talán azzal illene kezdenem, hogy párbeszédre sohasem volt még olyan nagy szükség, mint éppen manapság. Közhelyszerűsége folytán ez a kijelentés aligha váltana ki nagy ellenkezést: hiszen semmi rendkívüli nem volna abban, hogy mint annyi másról, erről is gondolkozás nélkül kimondjuk, hogy a történelem folyamán senki sem volt még annyira szűkében, mint éppen mi. Ez a nézet zökkenőmentesen illeszkedhetne be a kelet-közép-európai önsajnáltatás általános hangulatába. Párbeszédre azonban, amióta csak léteznek problémák, mindig is szükség volt, enélkül ugyanis el sem lehet képzelni ezek hatékony és tartós megoldását.

Van azonban mégis valami, ami korunk kelet-közép-európai régiójára – hogy sajátosan-e vagy kevésbé sajátosan, nem tudom, de – jellemző: tapasztalatunk szerint az 1989 után kialakult helyzet általában nem kedvez a dialógus létrejöttének. Ha nem így volna, akkor a párbeszéd lehetőségeiről nem is kellene beszélnünk, ez nem volna téma, hiszen a dialógus szinte magától kialakulna, valahányszor csak szükség van rá. Ha viszont mégsem jön létre, akkor annak oka kell hogy legyen. Éppen ezekről az okokról kell beszélnünk tehát, amikor a párbeszéd lehetőségeiről, netalán lehetetlenségéről elmélkedünk.

Véleményem szerint az egyik, ha nem is a legfontosabb ok az, hogy a posztkommunista társadalmakban hiányzik a dialógus kultúrája, legalábbis a társadalmi konfliktusok kezelése terén. Egyszerűen, tehát kissé meredeken: azt sem tudjuk, mi az, hogy dialógus. Akárhányszor megfigyelhetjük, hogy mikor emberek összeülnek, hogy úgymond párbeszédet folytassanak egymással, abból minden lesz, csak éppen dialógus nem. A leggyakoribb eset az, hogy a beszélgetés az első mondatoktól kezdve átalakul vitává, ahol is mindegyik fél arról igyekszik meggyőzni a másikat, hogy mindenben neki és csakis neki van igaza. A másik felet meghallgatásra sem méltatjuk, hiszen minek is, ha előre tudjuk, hogy amit mondani fog, azt vagy rosszhiszeműsége szüli, vagy pedig nagyfokú tudatlanságból származó tévedés csupán.

Nem jó, hogy ilyenek vagyunk, de érthető: a kommunista rezsim nem volt sajátos terepe a párbeszédnek. Ezt a rendszert az imperatívuszok egyirányú forgalma jellemezte, működtetéséhez szinte semmire sem volt szükség abból, ami a párbeszédet párbeszéddé teszi. Mindenki mondta a maga hosszú monológját (akár intézményesen felerősítve, akár – körütekintő körbefürkészés után – elsuttogva), s ez valahogy szokásunkká vált. Annál is inkább, mert ez a térség már korábban sem nagyfokú dialóguskészségéről volt nevezetes.

Ez volna tehát az egyik oka annak, hogy oly nehezen alakul ki köztünk a párbeszéd. Ezen azonban nem volna olyan nehéz segíteni, hiszen az ilyesmi inkább törődésen múlik: ha az ember nem tud valamit, azt meg lehet tanulni. Ehhez azonban legalább annyi kellene, hogy ismerjük be tudatlanságunkat, addig ugyanis ez még problémaként sem vetődik fel, nemhogy motiváló erő lehetne a tanuláshoz. (Az értelmiség nagy szerepet vállalhatna ennek

tudatosításában. Nem valamiféle aufklérista küldetés gyakorlására gondolok itt, hanem arra, hogy mint kultúraformáló erő az értelmiség igenis segíthetné ezeket a társadalmakat abban, hogy rossz kulturális beidegződéseiktől megszabaduljanak. Nem véletlenül használtam azonban a feltételes módot: hiszen ehhez először az értelmiségnek kellene ezeket levetkőznie. Tisztelet a nagyon kevés kivételnek.)

De mit is kellene megtanulnunk? Először is azt, hogy mi a párbeszéd értelme. Most ugyanis általában úgy készülünk neki egy dialógusnak, hogy előre felvértezzük magunkat mindenféle hasznos és haszontalan ismerettel, felfegyverkezünk jobbnál jobb érvekkel, és nekiveselkedünk, hogy a másik felet lehengereljük velük. Csatába indul így az ember, nem beszélgetni. Holott a dialógusnak éppen a beszélgetés volna a célja, és pedig nem is olyan értelemben, hogy magunknak biztosítsunk lehetőséget arra, hogy elmondhassuk véleményünket, hanem úgy, hogy ki-ki a másik félnek teremtsen teret ahhoz, hogy előadja, mi is bántja hát tulajdonképpen. A dialógus ezáltal nyerhetné el igazi értelmét: hozzásegítene ahhoz, hogy a vitás kérdést a másik fél szemszögéből is látni tudjuk, ami nélkül pedig hiába is gondolkoznánk a megoldáson, mert lehet ugyan, hogy az nekünk tökéletesen megfelelné, de semmi biztosítékunk sincs arra, hogy az a megoldás a másik fél számára is elfogadható lesz. Márpedig ha nem lesz elfogadható, akkor nem is fogja elfogadni – és jól is teszi, mert ha elfogadná, azzal lehet, hogy a probléma időlegesen lekerülne a napirendről, de meg nem oldódna. Az igazi párbeszéd célja az volna, hogy a problémát mindkét fél szemszögéből láthatóvá és érthetővé tegye a konfliktusban részt vevő felek számára, s így ezek lehetőleg együtt dolgozzanak ki egy olyan javaslatot, amely mindkettőnek megfelelné. Ez a gondolat nem nagyon népszerű egy olyan kultúrában, ahol a felek mindegyike mélységesen meg van róla győződve, hogy számára csakis az általa javasolt megoldás lehet elfogadható, s ha bármilyen csekély változtatásba is belemenne, az egyet jelentene az elvtelen megalkuvással.

A párbeszédhez ki kell alakítani az ilyen kommunikációhoz szükséges készségeket. Félre kell tenni azt a definíciót, amely a kommunikációs készség lényegét arra korlátozza, hogy közölni tudunk valamit valakivel. Itt a kommunikációs készséget úgy kell felfogni, mint azoknak az eljárásoknak, módszereknek, ha úgy tetszik: technikáknak a biztos kezelését, amelyekkel lehetővé tehetjük a másik fél számára, hogy minél pontosabban elmondhassa, mi az ő problémája. Erre rá kell hangolódni, a dialógusra készülőt nem marciális indulatok kell hogy fűtsék, hanem a kíváncsiság, a másik fél problémái iránti őszinte érdeklődés. Ez bizonyos fokú morális elkötelezettséget is jelent, és empátiát, amely hozzásegít bennünket nemcsak ahhoz, hogy mások problémáit egyáltalán komolyan vegyük, hanem ahhoz is, hogy amit mi közlünk a másik féllel, az valóban közlés legyen, a szó etimológiai értelmében (vagyis a közölt probléma közössé tett gonddá váljon), ne pedig pusztán (oda)mondás.

Már ebből is látszik, hogy dialógust nem lehet hevenyészve összehozni. A dialógust szervezik; egy alkalmi beszélgetés lehet érdekes, de még nem dialógus. A dialógus egy tudatosan létrehozott hely, ahol az emberek azokról a problémákról beszélgetnek, amelyeket

a mindennapi életben rendszeresen elkerülnek, mert kényelmetlen számukra, egyszerűen zavarba jönnek tőlük. A magyar–román kapcsolatokban gyakran megfigyelhető, hogy ha például szomszédok között vagy vegyes összetételű baráti társaságban szóba kerül a magyar–román téma, közös erővel igyekeznek tőle mielőbb megszabadulni, a további jó viszony megtartása érdekében. Ennek egyenes következménye, hogy az emberek szinte semmit sem tudnak egymás ilyen jellegű, specifikus gondjairól, aggodalmairól, félelmeiről, még kevésbé szándékaikról és ezek indítékairól, ami csak növeli a gyanakvást, a bizalmatlanságot, a félelmeket. A dialógus éppen az ilyen témák megbeszélésére való keret. Célja, hogy a felszínre kerülő információk révén átjárhatóvá tegye a két – nyelvi, kulturális, vallási stb. – közösséget elválasztó falat. A szándék nem a meggyőzés, hanem egymás véleményének, érzelmeinek, igazának megismerése, egymás indítékainak megértése. Nem magunkért küzdünk a párbeszéd során, hanem a közös érdekért. Éppen ezért az igazi dialógus már maga is oldja a feszültséget, ezáltal változik a valóság, a konfliktus közelebb kerül a megoldáshoz. Egy dialógus természetesen nem old meg mindent, de olyan kiindulópontot teremthet, ahonnan tovább lehet lépni.

Fontos, hogy a dialógusban részt vevő felek őszintén nyúljanak a problémákhoz, és egymás iránt is őszinték legyenek. Gyakran megtörténik, hogy bizonyos dolgokat el akarunk hallgatni a másik fél elől, úgymond stratégiai megfontolásból, hogy tudniillik ne szolgáltatassuk ki magunkat az ellenfélnek. Ez azonban csak arra vall, hogy nem elég világos számunkra, hogy a párbeszédben nem ellenfelek, hanem partnerek ülnek szemben egymással. Az elhallgatás gyanakvóvá teszi a másik felet, s ez az egész dialógust meghiúsíthatja. Eredményesen csak az folytathat párbeszédet, akiben megvan a hajlandóság arra, hogy a maga térfelét is kritikusan nézze. Hiszen kizárt dolog az, hogy egy konfliktusban az egyik fél állandóan csupa gonoszságokat vagy legalábbis hibákat kövessen el, a másik pedig mindvégig megmaradjon ma született báránynak. Nem árt itt megjegyezni, bármilyen kellemetlenül hangzana is számunkra, hogy ez még ránk, magyarokra is érvényes.

Az őszinteség azért is fontos, hogy olyan bizalom alakulhasson ki a felek között, amely lehetővé teszi, hogy a résztvevők egyáltalán fel merjék vetni a nehézségeket. Gyakori hibája úgynevezett dialógusainknak, hogy – a magyar–román párbeszéd példájánál maradva – összeülnek ugyan az emberek, derék, becsületes mindahány, de a jelszó ez: ne arról beszéljünk, ami elválaszt bennünket, hanem arról, ami összeköt. És hosszú beszédek hangzanak el arról, milyen szép dolog barátságban élni, milyen csúf az, ha gyűlölködünk, s a végén létrejön egy közös állásfoglalás, amelynek lényege az, hogy „Szeressük egymást, gyerekek ...!” – és semmivel sem érti jobban senki, mint azelőtt, hogy miből is áll tulajdonképpen a probléma, a konfliktus megoldása felé egy lépést sem tettünk.

Másik hibája dialóguskísérleteinknek, hogy tudatosan ki akarjuk küszöbölni az érzelmeket, igyekszünk az egész folyamatot a racionalitás keretei között tartani, elfeledkezve arról, hogy a konfliktusok létrejöttében és egész lefolyásában az érzelmeik döntő szerepet

játszanak, ezeket tehát kezelésük során sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezért volna fontos, hogy a résztvevők inkább azt mondják el, mit éreznek ők személy szerint az illető problémával kapcsolatban, mi szomorítja el őket, mitől félnek, mi dühíti őket a másik fél viselkedésében, semmint hogy az unalomig azt indokolnák észérvekkel, miért teszik ők ezt vagy azt, vagy hogy az ő tetteik mennyire jogosak „a honi törvények és az országunk által is aláírt nemzetközi dokumentumok előírásai szerint”, netán fölös számú adattal alátámasztva folyton fejére olvasnák a másik félnek, hogy ő ezeket a jogokat hogyan sérti meg folytonosan. Ezekkel általában semmire sem lehet menni.

Az érzelmek kommunikációjának további előnye, hogy ilyenkor a felek nem egymásról beszélnek, hanem magukról. Tehát nem azt mondják, hogy: „A probléma az, hogy te engem állandóan zaklatsz, nem hagysz élni, mert te egy elvetemült, utolsó gazember vagy”, hanem ezt: „Nekem nagyon fáj, amikor azt hallom tőled, hogy ... stb., én ettől mindig dühös is leszek, mert azt hiszem, hogy szándékosan csinálod, csak azért, hogy bosszants vele.” Vagy valami hasonlót. Az ilyen közlés megóvja a dialógust attól, hogy vitává alakuljon, hiszen míg az észérvek és különösen a kemény vádak vitára ingerlik az embert, az érzelmek létét csak tudomásul venni lehet, vitatni nem. Az észérveknek különben is legfeljebb az érdekkonfliktusok kezelésében lehet némi hatékonyságuk, az értékkonfliktusok esetében az érzelmek kommunikációja sokkal célravezetőbb lehet. Márpedig a konfliktusok nagy része mögött az áll, hogy nehezen tudjuk egymás értékeit elfogadni. Ez persze nem mindig nyilvánvaló, legalábbis az érvek szintjén, hiszen általánosan megfigyelhető jelenség, hogy értékkonfliktusainkat szinte módszeresen, olykor nyakatekert logikai bűvészmutatványokkal próbáljuk mindenáron érdekkonfliktusként értelmezni, így igyekezvén elrejteni a külső megfigyelő elől azt a kellemetlen körülményt, hogy intoleránsak vagyunk.

Nem akarok itt a dialógus további szabályaira is kitérni (ennek egyébként könyvtárnyi szakirodalma van, amely térségünkben jórészt ismeretlen, mert a mi társadalmaink mind ez ideig inkább a konfrontáció, semmint a kooperáció stratégiájának tökéletesítésére költöttek nem kis összegeket, természetesen az adófizető polgár zsebére – és vesztére!). Ennyi azonban talán kellett ahhoz, hogy érzékeltessem, mit is értenék én tulajdonképpen párbeszédem.

Ezek, mondom, megtanulható dolgok, s ha csak ezen múlna minden, akkor helyzetünk nem is volna olyan sötét, mint amilyennek látszik. Sajnos nemcsak ezen múlik. A dialógus lehetőségeit korlátozó okok közül ugyanis hozzá nem értésünk, illetve rossz kulturális reflexkészletünk csak az egyik. A másik akadályt, úgy érzem, sokkal nehezebb leküzdeni. Ez pedig az, hogy térségünkben az 1989-et követő átalakulás folyamatában ijesztően aránytalanul eluralkodott a problémák politikai megközelítése: a politika mindent átítat, kezdve a tulajdonképpeni politikai csatározásokkal, folytatva a médiával, az oktatási rendszerrel, az egyházi élettel, az igazságszolgáltatással, az internetikus kapcsolatokkal, el egészen a munkahelyi, szomszédok közötti, sőt családi konfliktusokig. Ez az átpolitizáltság döntő módon meghatározza a szemléletet, az észjárást, és szinte alkalmatlanná teszi a

közhangulatot arra, hogy valaki is igazi párbeszédet folytathasson. A párbeszéd ugyanis nem tartozik a politika eszköztárába: a politika nem ismeri a dialógust, mert a problémákhoz való egész hozzáállása lehetetlenné teszi ezt. Amit a politikában dialógusnak neveznek, az valójában nem az, hanem tárgyalás, egyezkedés vagy alku, amelynek kimenetelében nem a megértés játssza a döntő szerepet, hanem a hatalmi erőviszonyok. (Más kérdés, hogy tárgyalást is nagyon különböző módokon lehet folytatni, a politikában azonban, mivel ott inkább a hatalmi tényezők állnak előtérben, általában nem sok érdeklődés mutatkozik a jobb módszerek iránt.)

A társadalom átpolitizáltsága egyenesen vezet térségünkben az erőszak eskalációjához, és ez, bármilyen kiábrándítóan hangzik is, közvetlenül összefügg azzal, hogy ezekben a társadalmakban mostanság – több-kevesebb sikerrel – mindenütt a demokratikus hatalmi struktúrát igyekeznek működésbe hozni, mégpedig annak klasszikus többségelvű változatában. Márpedig igen jól mondta Winston Churchill a többségelvű demokráciáról szólva, hogy ez egy nagyon rossz hatalmi rendszer, ennél rosszabb már csak az összes többi, amit eddig kitaláltak. Mert végső elemzésben lényege szerint az erőszakon alapszik: a többség a szavazás eszközével egyszerűen erőszakot gyakorol a kisebbségben maradóknak fölött, rájuk kényszeríti a maga akaratát, kihasználva, hogy számbelileg – noha nem okvetlenül minőségileg is – fölényben van. Ezért a többség általában nem érdekelt a dialógusban, hiszen e nélkül is keresztülviheti szándékait. Nem csoda hát, ha a politikai pártok legfőbb gondja nem a más csoportokkal való párbeszéd lehetőségeinek keresése, hanem az, hogy bármilyen – hangsúlyozom: bármilyen! – eszközzel biztosítsák maguknak a többségi státust. (Tudom, hogy elméletileg a demokrácia nem a többség zsarnoksága kellene hogy legyen. De itt nem arról van szó, hogy mi kellene, hanem arról, hogy mi van.)

A mostani kelet-európai helyzet társadalmi, konkrétan erkölcsi nyomorúsága és válsága jórészt ezzel magyarázható. A diktatúra, amelyből valahogy kilábalunk, vagy lábaltunk kifelé, szintén egy durva, erőszakos, embertelen rendszer volt, de volt egy nagy különbség a többségelvű demokráciához képest: abban a rendszerben az államhatalom gyakorolt nagyon kemény erőszakot voltaképpen a társadalom egészével szemben. A társadalom maga nem volt megosztva. A hatalom szintjén voltak ugyan belső harcok, olykor félelmetesen durvák és kíméletlenek, de ennek a társadalomra semmi hatása nem volt, mert a kulisszák mögött zajlott, és nem volt hozzá szükség a társadalom támogatására, hiszen nekünk semmi beleszólásunk nem volt a döntésekbe.

A demokratikus hatalmi struktúrában azonban az erőviszonyok alakulása a mi szavazatainkon múlik. Éppen ezért az ilyen struktúrában a lényegét képező erőszak nem marad meg valahol fent, hanem kisugárzik onnan az egész társadalomba, egymással szembenálló táborokat, csoportokat teremtve. A nagy hagyományú, szervesen létrejött nyugati demokráciákban ez egy elég bejáratott dolog, s a társadalomnak kialakult hozzá a morális alapja, hogy ezt a kegyetlen erőszak-mechanizmust valahogy elviselje és a civilizált

magatartás határai között tartsa. De a választási kampányok során még így is csataterré válik néha az utca.

Ezzel szemben térségünkben olyan társadalmakban próbáljuk most a demokratikus hatalmi rendszert működésbe hozni, amelyeknek morális alapját a több évtizedes kommunista rezsim nemcsak hogy kikezdte, hanem sokfelé szinte teljesen le is építette. Ezért a társadalom nem tud bánni az erőszakkal, amelynek alkalmazásába ez a struktúra úgyszólván belekényszeríti a többségformáló szavazás rendszerével. Az egész térséget elárasztotta az erőszak, kezdve a morális és lélektani erőszakkal – amilyen például a nacionalista propaganda –, el egészen a szóbeli és testi erőszakig. Az emberek egymással szembenálló táborokba sorolódnak, amelyek nem politikai ellenfélnek, hanem ellenségnek tekintik egymást. Régi emberi kapcsolatok szakadnak meg, barát baráttal összevész, apa fiával nem beszél – amint az Romániában is történt 1990-ben a májusi választások előtt és után, csak azért, mert egyiknek a Front volt rokonszenvesebb, a másiknak meg mondjuk a liberálisok. Ráadásul az egyes csoportok között szinte teljesen megszűnik a kommunikáció. Szó sincs itt dialógusról, még csak az igénye sem merül fel. Ehelyett működésbe lép az információs szűrő, amely csak tovább rontja a helyzetet. A kormánypárt hívei csak a kormánypárti lapokat vásárolják, az ellenzékiekéi csak emezeket, a nacionalista pártokkal rokonszenvezők csakis a nacionalista újságokat olvassák, így zárul rövidre az információs folyamat, s ebből a körből sem kilépni nem lehet, sem belehatolni. Egyetlen dologban teljes a konszenzus: hogy az ellentábor csupa gazemberekből áll, lapjaik az utolsó betűig szemenszedett hazugságok, s aki azokkal tart, az legalábbis nemzet- vagy hazaáruló. Az emberek teljesen ki vannak szolgáltatva a pártpolitikai érdekeknek, és senki sincs, hogy védelmet nyújthatna nekik a pártokkal és a politikusokkal szemben, akik pusztán eszközként használják őket. Hiányzanak ugyanis a civil társadalomnak azok a formái, amelyeknek működése a védekezést lehetővé tenné.

Hogy a demokrácia elegáns működtetéséhez megfelelő erkölcsi háttér szükséges, azt mindenki tudja vagy legalábbis sejti, ezért is hangzik el oly gyakran a szólam, hogy a demokrácia feltételezi a toleranciát, a más vélemények tiszteletben tartását, a kisebbségek respektálását – ha már legyőzzük, legalább respektáljuk őket, ugyebár! –, de ez mind csak üres prédikáció marad, mert a többségelvű demokrácia hatalmi rendszerébe ez nincs úgy beépítve, hogy e nélkül ne is tudna működni. Sajnos nagyon jól működik tolerancia nélkül is, akkor pedig nagyon kellemetlen és kiábrándító tud lenni. Mi csak tudjuk!

A párbeszéd lehetőségének fő korlátozója tehát véleményem szerint éppen a politika eluralkodása. A dialógus ugyanis a problémamegoldásnak arra a változatára jellemző, amely arra törekszik, hogy a folyamat két nyertessel végződjék, ami által az eredmény tartós lesz, mert a felek konszenzusán nyugszik. A politikai észjárás ezzel szemben a „nyertes/vesztes” formulán alapszik, legalábbis a jelenlegi gyakorlatban, ezért elvei is teljesen mások, mint a dialóguséi. A politika a hatalmi erőviszonyokra épít, a konfliktusban részt vevő felek fő

foglalatosága pedig az, hogy az ellenfelet megsemmisítsék, illetve hogy olyan szövetségeseket állítsanak maguk mellé, amelyekkel együtt biztosítani tudják maguknak a győzelmet. Nem érdekli őket, hogy a másik féllel mi lesz, holott világos, hogy akit legyőztek, az abba nem fog egykönnyen belenyugodni, ezért a hatalmi megoldás csak időleges, amennyiben egyáltalán megoldásnak lehet nevezni az olyat, amely több problémát teremt, mint amennyi azelőtt volt. Látnivaló, hogy egy ilyen úgynevezett megoldás a helyzet egészen mit sem javít, csupán annyi történik, hogy aki addig alul volt, az most felül lesz, és fordítva – és kezdődik minden előről. Éppen ezért az ilyen társadalmakat, amelyekben a problémamegoldáshoz hiányzanak a megfelelő civil társadalmi keretek, így minden probléma átpolitizálódik, ami által a megoldási kísérletek is kizárólag a dialógust eleve nélkülöző, „nyertes/vesztes” formula szerinti politikai koncepció alapján történnek, mondom, az ilyen társadalmakat mindenütt a nagyfokú instabilitás jellemzi.

A politikusokat azonban ez nemigen aggasztja, mivel bármit mondjanak is amúgy – a demagógia lehetőségei korlátlanok lévén –, őket vajmi kevésbé érdekli az, hogy „megoldásuk” eredménye milyen hatással lesz az emberekre, hogy egyáltalán mi lesz velük. Alapállásuk – minden ellenkező híresztelés ellenére – az, hogy az emberek vannak a politikáért, nem a politika az emberekért. Jelszavuk a klasszikus mondás, de kibővítve: „Pereat mundus, fiat justitia MEA!” Kerül, amibe kerül – fájdalomba, szenvedésbe, megromlott emberi viszonyokba, emberéletekbe, mindegy –, fő az, hogy az ÉN igazságom győzzön. Sajnos a másik fél is pontosan ezt akarja. Lehetőleg engedmények nélkül. Ezért engem már az is aggodalomba ejt, ha azt hallom, hogy valahol egy kérdésre politikai megoldást keresnek. Olyankor előre sejtem, hogy emberhalálra lehet számítani.

Mint említettem, a dialógus célja, hogy megbontsa azt a falat, amely az embereket elválasztja egymástól. A politikai megoldás eredménye viszont rendszerint egy újabb fal létrehozása. Tiszta szerencse, hogy a berlini falból sikerült valamennyit megmenteni: örök szemléltetője lehet annak, mi a politikai megoldás lényege.

Jól mondta, aki mondta, hogy a politika túl fontos dolog ahhoz, semmint hogy a politikusokra lehetne bízni. Éppen ezért tartozik az értelmiség felelőssége körébe, hogy az olyan társadalmakban, amelyekben a politika eluralkodása a jó problémamegoldás fékezőjévé válik, erőszak és szenvedés okozójává, a párbeszéd akadályozójává, ott teljes erkölcsi súlyával legyen jelen a közéletben, s amennyire lehet, a konfliktuskezelést vegye ki a politikusok kezéből. Az írástudók sokat tehetnének a dialógus szellemének érvényre juttatásáért. Ehhez azonban először maguknak is önvizsgálatot kellene tartaniuk: vajon nem gondolkodnak-e véletlenül maguk is úgy, mint a politikusok? Hiszen akár a romániai újságokat nézem, akár a magyarországiakat, okom van a kételyekre. Mert számtalan olyan cikket idézhetnék mindkét részről, amely az olcsó szenzáció, esetleg a csöppet sem olcsó egyéni vagy pártérdek kedvéért olyan képet fest a másiktól, illetve olyan szemléletet terjeszt, amely nem a dialógus, hanem a konfrontáció irányába taszítja a társadalmat. Ez más

körülmények között sem dicséretes dolog, ám olyan helyzetben, amikor a megromlott interetnikus kapcsolatok politikai célú kihasználása katasztrófához vezethet, ez még csak nem is csupán felelőtlenség a jól felfogott nemzeti érdekekkel szemben: ez ma bűn.

Keleti Napló (Kassa), 1992. szeptember

(Ahogy ma látom)

Sajnos nem sok érdelemleges dolog történt azóta ahhoz, hogy másképp kelljen látnom. Hacsak az nem, hogy azóta már kezdünk beleszokni, hogy ez a sok rút viszály hozzátartozik az életünkhöz. Nem tudnám megmondani, hogy ez biztató dolog-e, vagy ellenkezőleg, nagyon is aggasztó. Attól tartok mégis, hogy inkább az utóbbi.